

Characteristics of The Rulers of The Steppe Tribes in State Administration

Ayten Akcan¹

*Hittite University, Sungurlu Vocational High School, Management and Organization
Department*

ABSTRACT

Every culture strives to raise the type of people who will sustain and sustain itself. The ideal type of human being adopted in the steppe Turks and horseback-nomadic culture is the hero, brave and fair person. Due to the harsh conditions of the geography they live in, the Steppe Turks, who waged wars and raids and fought important struggles to survive, were able to overcome these with their courage and heroism in the face of dangers and difficulties. Therefore, a ruler has many duties and responsibilities. Because the Turkish khan, who provides the central authority, allows the establishment of peace in the society, is always alert against the enemies outside, who thinks and makes decisions quickly instead of defending or attacking, motivates armies, sends ambassadors, appoint officials in every part of the state organization It has an identity. At the same time, the kağan, which plays an important role in the economic field, must have certain characteristics in order to establish and maintain the understanding of "the people is not for the state, the state is for the people". As a result of this thought, the Turkish rulers aimed to make the society economically prosperous and live in prosperity; At the same time, they have always known to live their wisdom and fatherhood missions without forgetting that they have a mission to bring justice and beauty to the people of the country. Only well-educated, wise, virtuous, tolerant, understanding, brave, heroic, and just rulers have succeeded in this mission.

Key Words: Steppe Tribes, State, Ruler, Management, Old Turks

ARTICLE INFO

Received: 24.09.2020

Revision received:

07.10.2020

Accepted: 07.10.2020

Published online:

23.10.2020

¹ Corresponding author:

Lecturer

ayten.akcan7@gmail.com

0554 394 33 71

Orcid: 0000-0003-0974-5263

Bozkır Kavimleri Hükümdarlarının Devlet Yönetimindeki Özellikleri

Ayten Akcan¹

Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ÖZET

Her kültür, kendisini ayakta tutacak ve sürdürecektir insan tipini yetiştirmek için çabalar. Bozkır Türklerinde ve atlı-göçebe kültüründe benimsenen ideal insan tipi ise, kahraman, cesur ve adil insandır. Yaşadıkları coğrafyanın çetin şartları gereği, hayatta kalmak için savaşlar ve akınlar yapan, önemli mücadeleler veren Bozkır Türkleri, tehlikeler ve güçlükler karşısında cesaret ve kahramanlıklarıyla bunların üstesinden gelebilmişlerdir. Dolayısıyla bir hükümdarın üzerine düşen çok fazla görev ve sorumluluğu bulunmaktadır. Çünkü Türk hakanı, merkezi otoriteyi sağlayan, toplum içindeki huzurun tesis edilmesine olanak veren, dışarıdaki düşmanlara karşı her daim tetikte olan, savunma yapılması ya da hücum edilmesi yerde hızlı düşünen ve karar veren, orduları motive eden, elçiler gönderen, devlet teşkilatının her bölümündeki görevlileri tayin eden bir kimliğe sahiptir. Aynı zamanda iktisadi alanda da önemli rol üstlenen kağanında, “halk devlet için değil, devlet halk için” anlayışını tesis etmesi ve yaşatabilmesi adına kendisinin de birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu düşüncenin sonucu olarak Türk hükümdarları, toplumu iktisadi yönden refaha ulaştırmayı ve refah içinde yaşatmayı kendine hedef kılarken; aynı zamanda adaleti ve güzelliği de ülke insanına kazandırmak gibi bir misyona sahip olduklarını unutmadan her daim bilgelik ve babalık misyonlarını yaşatmayı bilmişlerdir. Bu misyonu da ancak iyi yetişmiş, bilge, erdem sahibi, hoşgörülü, anlayışlı, cesur ve kahraman, adaletli olan hükümdarlar başarabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bozkır kavimleri, Devlet, Hükümdar, Yönetim, Eski Türkler

MAKALE BİLGİSİ

*Alınma Tarihi:*24.09.2020
Düzeltilmiş Hali Alınma Tarihi: 07.10.2020
Kabul Edilme Tarihi: 07.10.2020
Çevrimiçi Yayınlanma Tarihi: 23.10.2020

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
Öğretim Görevlisi
ayten.akcan7@gmail.com
0554 394 33 71
Orcid: 0000-0003-0974-5263

Giriş

Türkler için nasıl ki, Tanrı'nın yerde, gökte ve evrende işleyen muazzam bir düzeni varsa; yeryüzünde de aksamayan ve kusursuz bir düzen olmalı anlayışı önemlidir. Bu bakımdan hem halkın refah ve mutluluğunu sağlayacak, hem de yeryüzünde düzeni oturtacak, insanlığa da Tanrı adına hükmedecek bir hükümdar gerekli olmuştur. Bu hükümdar, kendisine Gök Tanrı tarafından kut bahşedilen ve Tanrı'nın dünya üzerindeki temsilcisi olan Türk hakanıdır. Türklerdeki hükümdarın ilahi bir kaynağa dayandığı anlayışının izleri M.Ö. 220 yılında kurulduğu görüşü genel olarak kabul gören Hun Devleti'nden itibaren sürülebilir. Hunların yabancı ülkelere gönderdiği mektuplarda Tengri Kut "Hunların Tanrı tarafından tahta çıkarılmış büyük hükümdarı" unvanını kullandıkları bilinmektedir (Arsal, 2014: 196). Bu inanç biçimi Orhun kitabelerine de yansımış; yazıtlarda, kadim Türk hükümlerlik telakkisine göre hükümdar, Tanrı tarafından yönetme kudreti ve yetkisi verilen, yine Tanrı'ya karşı sorumluluğu olan yönetici şeklinde geçmektedir. Burada yine unutulmaması gereken nokta, hükümdarın şahsının kutsal olmadığı, ona bahşedilen yönetme görevinin ilahi temelli olduğudur. Orhun Kitabeleri'nde bu anlayıştan "Yukarıda bulunan engin gökyüzü ve aşağıdaki bilinmez yer; bunların tam ortasında insanoğlu yaratılmış, bu yaratılan insanoğlunu kumanda edecek olan atalar Bumin Kağan ve İstemi Kağan da tahta oturmuştur" diyerek bahsedilir. Bu kağanlar onlara verilen görevlerin farkında olduklarından, tahta geçer geçmez Türk milletini bir araya getirmiş, ortak bir kanun ve çerçevede onları birleştirmeyi bilmiştir. Çünkü buldukları coğrafyada düşmanları çokmuş, bu yüzden her daim tetikte ve uyanık olmak zorundalmış. Aynı zamanda düşmanın saldırmasını beklemek yerine kendi merkezi otoritelerini sağlamlaştırmak adına çevrede bulunan birçok topluluğu kendi bünyelerine katıp onları itaat altına almışlardır (Ercilasun, 2016: 509-510). Eski Türklerdeki hükümdar telakkisinin net anlaşılması için, en yakın komşuları olan Çin'deki hükümdar anlayışını ifade eden şu bilgiyi vermenin yararlı olacağı düşünülmektedir: "Göktürk devlet düşüncesine göre, Türk hakanı Tanrı tarafından kutlanmış ve Türk milleti yok olmasın diye, hakan olarak tahta çıkarılmıştır. Tanrı veya göğün oğlu değildir, Tanrı'nın elçisi veya resulü gibidir. Çin imparatoru ise, Tanrı veya göğün oğludur. Bunun için vücudu da mukaddestir. Çünkü Tanrı'nın bir parçasıdır" (Ögel, 2015: 289).

Eski Türk devletlerinde hakimiyetin ve siyasal iktidarın ilk temel ögesi olan hükümdar, "kağan, hakan, yabgu, han, şan-yu, ilteber, erkin ve tanhu" gibi unvanları kullanan, kaynağı ilahi olan, başka bir deyişle devleti yönetme yetkisi kendilerine "kut" un Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılan otoritedir. Çin kaynakları, özellikle Göktürk ve Uygur Devleti'nde dokuz kişiden oluşan bir topluluktan bahsetmektedir. Bozkırda aslında bugünden çok uzaklaşmadan, benzer bir devlet teşkilatlanmasından bahsetmek mümkündür. Devletin alt-üst ilişkileri ve devletin birtakım işleri yürütülürken izlenen süreç ve politika aynıdır. Devletin başında bulunan kişi ya da kişiler ve onların belirlediği alt kademedeki yöneticiler devlet işinin sorunsuz bir şekilde uygulanmasından sorumludurlar. Mesela yukarıda bahsi geçen dokuz kişilik toplulukta altı kişi dış meselelerle uğraşırken, sadece üç kişi iç sorunlar için tayin edilmiştir. Bu durum bile Bozkır Türk topluluklarının iç ve dış politika meseleleri konusundaki taksimatı dışarıdaki düşmanlarına karşı hep tetikte olduklarını gösterir bir kanıttır (Kafesoğlu, 1987: 265-266). Dolayısıyla bozkır Türklerinde İslamiyet'in kabul edilmesinden önce devletin devamlılığı, devleti oluşturan halkın huzurlu ve sağlıklı olmasından ilk olarak hükümdar yükümlü idi. Hükümdarın olmadığı yerde devletin başında "icra-yı hükümet eyleyen" kişi ise, Katun (Hatun)'dur. Bu durum bize bu coğrafyada devletin başı olmadığına devlet ile ilgili çok önemli kararların bile hatunlar tarafından alındığı göstermektedir. Elde bulunan kaynaklar, bu devlet anlayışın yanında, aynı zamanda bir hükümet yapısının var olduğunu ve başbakan yani

devletin başı mertebesindeki kişiye yardımcı olan biri olduğu ve bu yardımcının hükümdar ve hatundan sonra en önemli yetkiye sahip olduğundan bahseder (Ögel, 2016: 313-314).

1. Hükümdarların Özellikleri

Türklerde en önemli kurum olan devlet aynı zamanda hükümdar ve hanedanın ailesi sayılmaktadır. Tahta oturacak kişinin belirlenmesi ve tahta oturacak kişi ile ilgili kıstaslar özel birtakım şartlar ile belirlenmiştir. Hun İmparatorluğu'ndaki mantık tamamen klasik bilinen babadan oğula hanedanlık sistemi ile olurken, Göktürklerde "Ülüş" denilen bir anlayış benimsenmiştir (Gumilev, 2004: 149-150). Gök Tanrı'dan "kut" alan kağan, devletin tek temsilcisi konumundadır. Her ne kadar kanun yapma ve yapılan kanunu işletme kurultaylar aracılığıyla icra edilse de uygulama sırasında gerek yürütmenin gerekse yasama ve yargının en büyük temsilcisi hükümdarın kendisi olmuştur. Tanrı'dan aldığına inanılan "kut" un yanı sıra, toplanan kurultaylara başkanlık etme, kanunların değiştirilmesi için teklif sunma, savaşta askerlerin en önünde durarak ve gerekirse savaşarak onları motive etme ve devletin mahkemelerinde yargıç sıfatı ile bulunma yine hükümdarın görevleri arasındadır. Aslında Türk devlet başkanı topluma ayna tutmakla görevli, onlara vizyon katan ilkeleri belirleyen, çok güçlü ve cesur bir profil çizmektedir. Her ağzından çıkan söz kanun hükmündedir. Hükümdar tarafından oluşturulan bu kural ve kanunlara devletin her aşamasında bulunan yönetici-çalışan ve halk bu emirlere harfiyen uymak zorundaydı. Öte yandan Türk hükümdarı, en büyük karar vericiliğini sadece kanun yapma noktasında değil, ceza noktasında da kullanmıştır. Yüksek mahkemede devletin birlikteliğini tehdit eden, asayiş bozan herkes için çeşitli cezalar verme yetkisine de sahipti. Hatta bu cezalar bazen ölüm cezası niteliğinde bile olabilmekteydi (Koca, 2002: 76). Tüm kuvvetlerin bir tek kağanda olması ise töre unsurunun mutlak egemenliği ve kağan bakımından da bağlayıcı olduğu için, hiçbir zaman yönetimi diktatörlük şeklini almamış; kağan, halkın bağımsızlık, refah ve mutluluğundan sorumlu olarak hükümeti icra eden otorite olmuştur (Kafesoğlu, 1987: 266-267).

Kutadgu Bilig'e göre iyi bir hükümdarlığın temel şartı, önce idarecisi olunan halka doğru yolu gösteren bir yönetici olmaktır (Hacib, 1999: 3263 beyit). Çünkü birlikte yaşayan insanlar, kendilerini yönetenleri örnek alarak hareket ettiği için, toplumların davranış ve seçimlerini de aslında bir bakıma yöneticileri tayin etmiş olmaktadır (Hacib, 1999: 1986 beyit).

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında da bu denli önemli görev ve sorumlulukları üstlenen hükümdarın mutlaka belli başlı özelliklere sahip olması gerekliliği kaçınılmazdır. Hükümdarın sahip olması beklenen özellikler ise literatürde genellikle bilgelik, kahramanlık, erdemlilik, babalık adillik şeklinde geçmektedir. Orhun kitabelerinde Bilge Kağan "özüm kutum bar için kağan oturdum" ifadesiyle hükümdar olmasının sebebinin kut'a sahip olmasına bağlamıştır. Bilge Kağan kitabelerde nasıl kağan olduğu konusunu, Tanrı istedi ve uygun gördü, benimde şansım bana yardım ettiği için bu tahta oturabildim, bu iki önemli nokta bir araya gelmesi idi bir hükümdarlıktan kendi adıma bahsedilemezdi şeklinde dile getiriyor. Bu ifadelerde Bilge Kağan, hükümdar oluşunu ilk aşamada Tanrı'nın isteği ve izni sonucu olduğunu, ikinci aşamada da yine Tanrı tarafından kendisine ilk doğduğu günden bahşedilen kut'a sahip olmasını göstermektedir (Ercilasun, 2016: 561-562). Özetlemek gerekirse, Tanrı'nın egemenliğinin dünyadaki Türk kağanı üzerinden ve yine Tanrı'nın verdiği yetki sayesinde tecelli ettiğini söylemek mümkündür. Hükümdarın bu yetkiyi sürdürmesi için ise Türk töresine uygun olarak devleti idare etmesi gerektiği gibi, tüm bunlar için bazı niteliklerinin de öne çıkması önem arz etmektedir.

1.1. Bilgelik

Günlük dilde bilgelik; bilinçli yaşayan, kendi kendine yeterli, uyumlu, davranışlarında düşünerek hareket eden, birçok konuda bilgili ve yol gösterici insan manasında

kullanılır. Aynı zamanda; akla uygun karar alan, doğru, bilinçli ve akıllı kimse anlamında da kullanılmaktadır. Genel olarak bireyler, bilgi sahibi olarak değil, bilgiyi iyi uygulayabilir ve yaşama geçirirlerse “bilgelik” yolunda ilerleyebilirler. Bilge aynı zamanda, erdem sahibi, başkaları için yararlı olan, yargılama gücünü iyi kullanan ve kendine hâkim kişidir. Böylelikle de öğrenmiş olduklarını kendisiyle ilişkilendirerek sorunları çözüme ulaştırmak için çabalar ve nihayetinde çözüme de erdirir. Bu özellikler bilgeyi, bilgiden farklı kılmaktadır. Dolayısıyla bilge kişilere göre her şey insanların tekamülü için vardır (Topdemir, 2009: 120).

Bilgiyi güzele ve doğruya yönelik kullanmayı amaç edinen bilge insanlara, toplumun her alanda gelişebilmesi için ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bilge kişiler, Türk devletlerinin kuruluşlarında da etkili olmuş, devlet yönetimini de güçlü kılmışlardır. Öyle ki, Kutadgu Bilig’de şöyle ifadeler yer almaktadır (Hacib, 1996: 30-43).

310. “Bilgi, kimya gibi, her şeyi toplar. Akıl konağıdır, her şeyi saklar.”

288. “Akıl bir meş’ale, kara gecede; aydınlatır seni, ışık bilgide.”

265. “Dünyada iki tip, saygın insan var. Bir bilgin, bir de Bey, sayar insanlar.”

203. “Bilgisiz benim, yok hiçbir sözüm. Ey bilgin, kölenim, senindir özüm.”

Çok geniş bir coğrafyada süren bir milletin var olma mücadelesi, hep ayakta kalma fikri birçok araştırmacıya göre, “Cihan Hâkimiyeti” şeklinde ifade edilirken, kimi araştırmacılar da “Bozkır Hayatı” olarak isimlendirmiştir (Ögel, 2001: 572-573). Bilgelik düşüncesi, bir bağlamda liderlik vasfı olan, yol gösteren, uzmanlaşmış anlamlarına da denk gelmektedir. Türk efsanelerinde de yaygın olan bir anlayış olduğundan, bilge insan kimliği, insanlara yansıyan bir durum halini almıştır. Ergenekon Destanında bu bilge kimlik, demir dağı eritecek kadar bilgili ve yol böylece yol bulmalarını sağlayan “usta demirci” veya Oğuz Kağan Destanında Oğuz’ un akıl hocası “Uluğ Türk” yol gösterici bilgelerdir. Hakikaten bu bilge kimlik içerisinde değerlendiren bu insanlar buldukları tarihsel sürece yenilik ve güzellik katmış şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Türkler kendi felsefelerinde Tanrıyı ve onun seçtiği insanları önemsemişler, onların söylediklerine kulak vermeyi asla ihmal etmemişlerdir (Ögel, 2001: 632-633).

Tüm bu bilgilerden hareketle bilgelik, idrak etme, öngörü, sezgisel anlayış, bilgi edinme ve sağduyu ile beraber tüm bu özellikleri özümseyip uygulamaya dönebilme kapasitesidir (Arat, 1979: 43). Türklerde bilgelik, yararlı ve doğru bilginin yaşama ait unsurlar için kullanılmasıyla açığa çıkan, sözlerden ziyade uygulamanın önemli olduğu bir güç olarak kabul edilmektedir.

Bilge kişi, düşünme yetisini en fazla kullanan, bilinenden hareket edip bilinmeyene varmaya çalışan ve bunlara bağlı olarak da devamlı öğrenmeye, farklı fikirler adına kendisini şartlandırmaya çalışan insandır. Türk mitolojisinde bilge, düşünen ve hiç kimsenin bilmediğini bilendir.

Eski Türk tarihi incelendiğinde de yaptıkları başarılı işlerle temayüz ederek öne çıkan hükümdarların yanlarında bir bilgenin olduğu gözlemlenmektedir. Örnek vermek gerekirse; Türk milletini esaretten kurtaran İltiş Kağan’ın ve devleti zirveye taşıdığı gibi gelecek kuşaklara ölümsüz eserler bırakmış olan Bilge Kağan’ın yanındaki Tonyukuk’u saymak mümkündür. Tonyukuk, Bilge Kağan ile birlikte nasıl devlet kurduklarını nasıl bir teşkilatlanmaya gittiklerini anlatırken; “...Kağanımı teşvik edeyim, akıl vereyim, diye düşündüm. Tanrı (bana) bilgi verdiği için ben özüm, kendi kağanımı kızıştırdım.” diyerek kağanının yanında hangi durum ve konumda olduğunu anlatmıştır. Bu söylemlerden anlaşılacağı üzere Tanrı, kağana farklı bir güç vermiş ve ona tanıdığı bu gücün yanı sıra devletin hükümdarına önemli bilge şahsiyetler de göndererek, halkı toparlayıp yönetbilsin istemiştir. Bu vezirlerde üstlerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeyi bilmişlerdir. Vezir Tonyukuk; “İl-Teriş Kağanın bilgide eşi ve şöhratte eşi ben idim.” diyerek kendi konumunu kağanla eş değer tutmuştur (Ögel, 2001: 614). Tanrı, verdiği kut’u iyi kullanan ve Tanrı’nın istediği doğrultusunda halkına hizmet götüren yöneticileri de bu şekilde kollamıştır. Türk milletinin

başına getirilen bu yöneticiler her zaman bilge insanlar tarafından desteklenmiş ve güçlerine güç katmıştır. Arapçada kullanılan “devlet” teriminin anlamı da Türklerde “Tanrı tarafından verilen iyi talih ile şans” anlamına gelmektedir. Türk hakanlarının en göze çarpan özelliklerinden birisi “bilgelik” olmuştur. Bu konuya örnek verilecek olursa, Çinlilerin “Hsien-wang” olarak tanımladıkları, Asya Hun Devleti hükümdarı Mete’nin her iki tarafında ona yardımcı ve yol gösteren “Bilge-Prensler” yer alıyorlardı. Sadece “Bilge” unvanı Hunlarda değil, aynı zamanda Göktürkler ve Uygurlar tarafından da içselleştirilen bir kavramdır. Bilge Kağan da devletin başına geçmeden, devletin başındaki hükümdara Bilge Prenslik yapan bir kişiydi. Yani kendisi de devleti yöneten kişiye bir zamanlar akıl danışmanlığı yapmıştı. Aynı süreci kardeşi Kül-Tegin de bu şekilde yaşamış bir Bilge Prens olarak karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 2001: 580). Asıl anlatılmak istenen, kağana yardımcı ve akıl danışmanı birinin her daim yanında olduğu ve onu sonsuz desteği ile sardığıdır. “Bilgelik” özelliği Eski Türk Devletlerinde neredeyse bütün kağanlar için kullanılmış ve onların vazgeçilmez bir parçası olarak görülmüştür. Bilgelik unvanını almak elbette kolay değildir, bu unvan ile anılan bütün kağanların, halkına mutluluk ve refah getirdiğini, halkın ihtiyaçlarını her zaman dikkate alan ve onların refah seviyelerini yükseltmek adına çalışan hükümdarlar olduklarını görmekteyiz. Bilgelik sadece devletin başındaki kağanda istenilen bir husus değildir. Aynı zamanda devletin teşkilat tablosunda yer alan her yönetici ve çalışandan da beklenen bir husustur. Çünkü en alttan en üste kadar her kademedeki memur ve yönetici “Bilge” olursa işleyiş eksiksiz devam eder. Eski Türk Yazıtlarında geçtiği gibi “bilgi bilmez kişiler...”, “...bilmedikleri için...” (Ögel, 2001: 590). Özellikle Türkler, Göktürk Dönemi sonrası hükümdarlarının “akıllı” ve “filozof” olmasını şart koşan bir mantığa bürünmüşlerdir. Bu şartın keskin bir şekilde konulmasındaki en önemli neden Çin’de gelişen felsefe akımları ve bu akımların devlete verdiği olumlu tesirlerdir. İslamiyet öncesinde Türkler varoluş ile yok oluşu bilgiye bağlamışlardır. Hükümdarın Türk milletinden en büyük beklentisi törenin yani kanunların tam olarak bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi idi. Elbette milletin bilme ve öğretme misyonu ancak ve ancak onların bilgi ve deneyimleri ile gerçekleşebilirdi. Türklerde “Bilgi nazariyeleri” olarak adlandırabileceğimiz bu nitelik halkın görgüsüne dayandırılmıştır (Güngör, 1994: 511-512). Görüldüğü gibi Türk tarihine yaptıklarıyla damga vurmuş olan bu hükümdarlar yanlarındaki bilge kişilerle anılır hale gelmiştir. Onların başarılarında bu bilgelerin büyük payı olduğu da muhakkaktır (Maraş, 2016: 314).

Eski Türklerde kut alan hükümdar aynı zamanda bilgelik ve akıl seviyesi yüksek olmalıdır. Aksi takdirde bilgi eksikliği Orhun kitabelerinde bildirildiği üzere hükümdar ve devletin sonu olabilmektedir (Ögel, 2001: 44-45). Eski Türk devlet anlayışına göre iyi bir hükümdarın öncelikle bilgelik sahibi olması, beraberinde de cesaret (alplik) ve kahramanlık özelliklerini taşıması beklenmektedir (Ögel, 2001: 47). Bilgelik, devleti yönetebilme şeklinde kabul görmüş, bu düşünce, Kutadgu Bilig’de de canlılığını sürdürmüştür. Buna göre eserin daha başında, 6. bölümde “İnsanoğlunun Değerinin Bilgi ve Akıldan Geldiği” ifade edilmiştir. “Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona fazilet, bilgi, akıl ve anlayış verdi.” Bu sözleri ile Yusuf, sadece hükümdarın değil insanoğlunun sahip olması gereken başlıca özelliğin, bilgi olması gerektiğini belirtmiştir (Hacib, 1999: 1683-1684 beyit).

Kağan ve öteki devlet yöneticileriyle ilgili verilen öğütlerde en çok üzerinde durulan konu yine bilgi ve bilgelik olmuştur (Genç, 2002: 46). “Aklın itibarı” büyük olduğu için, hükümdar öncelikle otorite ve idare yetkisini kullanırken bilgiye ve akla dayanmalıdır (İnalçık, 2016: 21). “Aklın el sürdüğü iş ne kadar karışık olursa olsun çözülür, ne kadar bulanık olursa olsun saflaşır. O, işlere her cepheden bakar ve her işin bir hal çaresini bulur.” Fakat sadece akıl, beylik için yeterli değildir. Bununla birlikte bilgi de gereklidir. Bilgi olmazsa bey, sadece akli ile çok uzun yol alamaz, ancak bilgi işin içine girerse tam bir yönetim ortaya çıkar. Çünkü devlet yöneticisinde vazgeçilmez bir özelliktir (İnalçık, 2016: 22).

Türk hükümdarı için en fazla vurgulanan kavram olan akıl ve bilgi, beyliğin bu iki temel üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Türklerin devlet yönetiminde bilgelik ve akla verdikleri önemi, Macar bilgini Vambery şu şöyle aktarmıştır: “Eğer siz Bozkır Türk kavimlerini ve Asya Türk devletlerini tanımak istiyorsanız Kutadgu Bilig’deki ahlaki felsefeye kulak vermelisiniz. Oradaki bilim ve bilgiye verilen değeri anlamak zorundasınız. Orada bahsi geçen bilim o kadar kutsal bir yerdedir ki, Tanrı’nın bile bahsettiği lütufların üzerinde bir yere oturturulmuş olduğunu fark edersiniz (Arslan, 1987: 21).

1.2. Kahramanlık

Eski Türk devletlerinde hükümdar, toplumun lideri, gerekse devlet kurumunun başında olduğu için yalnızca içinde bulunduğu dönemden değil; aynı zamanda toplumun ve devletin geleceğinden de sorumlu durumdadır. Bu görevi de ancak iyi yetişmiş, tecrübeli, bilgi sahibi olan kişiler başarabilmiştir. Bu kişiler çoğunlukla bilge, kahraman, cesur olan erdemli yöneticiler olmuşlardır. Hatta bu durum, batılı tarihçiler tarafından “Türk Gücünün Kökeni ve Doğası” şeklinde araştırmalara konu olmuştur (Winder, 1970: 37-39).

Kültürler ve toplumlar genellikle kendi nesillerini sürdürecektir insan tipini yetiştirmeye çalışırlar. Bozkır kültürü olarak da ifade edilen atlı – göçebe kültürün ise ideal insan tipinde öncelikle cesurluk ve kahramanlık özellikleri aranmaktadır. Çünkü yaşanan coğrafyanın şartları gereği, tehlike ve zorluklarda savaşmak, doğal çevreye karşı dayanıklı olmak son derece önemlidir. Bozkır kültürü yaşam biçiminde, savaş ve akınlar, hayatta kalabilmek için yapılan eylemlerdir. Bu sebeple de zorluklar ve tehlikeler, ancak kahramanlık özelliği olan cesur kişiler sayesinde alt edilmiştir (Kaşıkçı, 2002: 892). Dolayısıyla buradan hareketle savaşların zaferle sonuçlanması, devletlerin güçlenmesi, hükümdarların ve kahramanlıkları ve cesareti sayesinde olmaktadır, denilebilir.

Eski Türk toplumlarında kahraman olarak adlandırılan kişiliklerin ortak yönlerine bakıldığında, kendi yaşamlarından ziyade, halkın sağlığı ve refahı için mücadele verdikleri görülmektedir. Hele ki vatanın mili bütünlüğü ve birliği gibi hassas konularda canlarını hiç düşünmeden feda ettikleri hem yazılı kaynaklarda hem de destanlar da anlatılmaktadır. Türk toplumlarında “kahramanlık kültü” olarak bilinen önemli ve kutsal olan insan ve varlıklara saygı duyma şeklinde geçen bu gelenek, çıkar gözetmeksizin kendi hayatını tehlikeye atarak fedakârlık yapan insanlara karşı gösterilmektedir (Roux, 1999: 190-191).

Toplumun lideri ve devlet yönetiminin başında olan Türk hükümdarından beklenen diğer bir durum onun her türlü sıkıntı ve tehlike karşısında korkusuz olması ve ona yakışacak kahramanlık hikayelerinin başrol oyuncusu olmasıdır. Ancak korkusuz, cesur ve kahraman olan bir hakan bütün Türk unsurlarını birleştirerek büyük bir Türk Devleti kurabilirdi. Hakan devlet ve toplum düzenini sağlamak, halkın refah ve mutluluğu için çalışmak, isyan eden grupları denetim altına almak, savaşlarda kazanmak ve bağımsızlığı korumak gibi gerek toplumsal hayatta gerekse devlet otoritesinde oldukça önemli ve büyük işleri başarmak durumundadır (Esin, 2006: 273-274).

İdeal bir devlet yöneticisinin taşıması gereken belli başlı özellikler vardır ki, bu özelliklerin Türk hükümdarlarında olması gerekir. İyi bir kağan olabilmek için bilge olmanın yanı sıra, cesaret ve kahramanlık özellikleri de aranmaktadır (Koca, 2016: 81-82). İslamiyet öncesi bozkır Türklerinde ordu-millet düşüncesi yaygın olduğu için, sadece hükümdarın değil, halkın da cesur ve kahraman olması beklenmekte, bu bağlamda hükümdarın da iktidarını temin edebilir ve ayakta tutabilir nitelikte olması gerekmektedir. Dolayısıyla kağan, cesur halk topluluğuna liderlik eden kişidir. Mahmûd el-Kazvîni, Âsar el- “İbâd adlı eserinde Türkistan’dan bahsederken Türkler ile ilgili olarak “kalabalık, cesaret, kahramanlık, yırtıcılık gibi özelliklerle diğer milletlerden ayrılırlar” ifadesini kullanmakta, bu da Türklerin cesurluk ve kahramanlıklarına kaynakların da yer verdiğini göstermektedir (Şeşen, 2001: 147). Halkının

bu denli kahramanlık üzere hareket ediyor olması Türklerin geniş coğrafyalara yayılmalarında en büyük etken olmuştur. Çünkü sürekli yer değiştiren Türk toplulukları toplumsal dinamizmi de canlı tutuyordu. Avfî, Câmî' el- Hikâyât adlı eserinde Oğuzların kalabalık olmasıyla ilgili şöyle bir bilgi nakletmiştir: “Türk dedikleri sonsuz bir millettir. Çeşitli sınıflara ayrılır. Kabilelerinin ve aşiretlerinin had ve hududu yoktur. Bir kısmı mamurelerden uzak çöllerde otururlar. Bir kısmı mamurelere yakın çöllerde ve bozkırlarda otururlar” (Şeşen, 2001: 91).

Öte yandan Türklerin geniş coğrafyalarda başarılı bir şekilde ayakta kalabilmeleri, şüphesiz kolay olmamış, Türkler belli bir idari otoritenin çevresinde toplanarak düzenli ve yayılcı bir politika izlemişlerdir. *İdrîsî, Nüzhet El-Müşâk Fî İhtirâk El- Âfâk* adlı eserinde, “Türklerin müracaat ettikleri, himayelerine sığındıkları, müşküllerini hallettirdikleri reislerinin varlığından bahsediyor olması”, Türklerin teşkilatlı yapılarının olduğuna işaret etmektedir (Şeşen, 2001: 101-102). Düşmana karşı başarılı olmak, toplumun birlik ve dirliğini sağlamak için tek başına kahramanlık ve cesaret de yeterli değildir. Bu yüzden erdem, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve bilge olmak gibi özellikleri de bir Türk hükümdarının taşıması gerekmektedir (Koca, 2016: 85). Öyle ki, Dede Korkut Hikayeleri'nin de diğer destanlarda olduğu gibi cesurluk ve kahramanlık temaları üzerine kurulduğu görülmektedir. Hikayelerin giriş kısmında aile fertlerinin taşıması gereken özellikler özet niteliğinde bahsedilmiş olup; cesur, güçlü gibi ifadelerin de kullanıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle destanlarda kadınlardan bu noktada bahsedilmektedir. Kahramanlık hikayelerinde, kahraman kişilerin muhakkak anneleri, eşleri ya da yavukluları yer alır. Dede Korkut'un kadınları da böyledir. Hatta Dede Korkut'ta kadınlar sadece kahramanlık gösterenlerin sevgili ya da annesi sıfatının ötesinde, bizzat kendisi bu özelliği ile dikkat çekecek kadınlara yer verilmiştir. Bu hikayelerin önemli bir noktası da hikayelerdeki kadınların, birçok rolü aynı anda üstlendikleri ve girdikleri her işten alınlarının akı ile çıktıklarını anlatması açısından da önem arz etmektedir (Koca, 2016: 81).

1.3. Erdemlilik

Eski Türk devletlerinde hükümdarların sahip olması gereken bir diğer özellik de erdemliliktir. Türk kavramı kadar eski kökene dayanan “erdem”, yüksek ahlâki değerlerin toplamı şeklinde tanımlanmaktadır. Erdem, aynı zamanda “bilgelik, cesurluk, alplik” gibi kavramları da içinde barındırmaktadır. (Kafesoğlu, 2004: 270-271). Bu sebeple de kahramanlık ve cesaretin, erdem sahibi olmanın ilk belirgin özellikleri olduğunu söylemek mümkündür.

Aristoteles'in “klasik ereksel etik anlayışı” bize ancak erdem kavramının insan vücudunda içselleştirilmesi ile insanın mükemmellik noktasına taşınabileceğini söyler. Bu mantık ile ulaşılmak istenilen amaç erdem ta kendisidir. İnsanın mükemmelliği ancak erdem anlayışının tam olarak anlaşılması ile mümkündür (Ulaş, 2002: 481). Erdem, her zaman “iyi ve doğru faaliyetlerde olma arzusu, insanın zihinsel ve ruhsal tamamlanmışlığı, çok eskiden bun yana gelen bilgelik, yiğitlik, doğruluk ve ölçülülük” anlamlarında kullanılmıştır (Alasdair, 2001: 12).

Erdem toplumu beraberlik ve bir tutan, aynı zamanda empati gücünü bireyler arasında zinde kılan, güvenilirlik, dayanışma, cömertlik, gibi unsurları da kapsamaktadır. Eski Türk metinlerine baktığımızda “erdem” kavramının akıl, kahramanlık ve bilgelik ile beraber ayrılmaz bir bütün olarak kullanıldığını görmekteyiz. Aslında ahlak dışı olmayan güzel ve yararlı olan herşey olarak geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Clauson, 1972: 206).

Hem toplumun hem de devletin lideri olan Türk kağanı, devletin geleceğinden de sorumlu olduğu için, kahramanlık, bilgelik, cesaret gibi önemli özelliklerin yanı sıra erdem sahibi de olmak durumundadır. Türklerde erdemlilik, kahramanlık, bilgelik, savaş kazanmak gibi davranış ve özellikler itibar görmüş; hatta bu sebeple isimlerde yaşatılarak kutsallaştırılmıştır. Özellikle Dede Korkut hikayelerinde alplik ve kahramanlıkla birlikte erdemlilik özelliğinden de bahsedilmektedir. Dede Korkut hikayelerinde her erkek çocuğundan

bir kahramanlık örneği gösterip, yapmış olduğu kahramanlığa istinaden isim verme geleneği yaygın olarak gördüğümüz bir gelenektir. Yıllardır süregelen bu gelenek Boğaç Han'ın isim aldığı kahramanlık hikâyesinde şöyle anlatılmıştır: “Bayındur hanın bir boğası vardı. Bu boğa o kadar güçlü idi ki, neye boynuz vursa un ufak ederdi. Bir yaz günü boğayı savaştırıp, beyler onu izlemek istediler. Boğayı üçer kişi ancak zincirlerle zaptediyorlardı. Daha fazla dayanamayıp meydana geldikleri an boğayı bıraktılar. Dirse hanın oğlu ve üç arkadaşı meydana aşuk oynarlardı. Boğa meydana bırakılınca bütün oğlanlar kaçtı, sadece bir tanesi hariç; Dirse Hanım'ın oğlu. Dirse Hanım'ın oğlunun üstüne boğa koşarak geldi. Fakat oğlan asla kaçmadı, hatta oğlan boğanın alınına yumruğunu vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa tekrar toparlanıp oğlanın üzerine yürüdü. Boğa oğlandan tekrar bir yumruk yedi. Boğa ile oğlan epey bir güreştiler. Oğlan meydanın başına boğayı çıkardı. Ne boğa ne oğlan yendi. Fakat oğlan elini çektiğinde boğa birden yere yığılıverdi. Bunu fırsat bilen oğlan bıçağını çekip boğayı kesti. Bunu gören Dede Korkut gelip hemen oğlana isim verdi. İşte içinde bulunduğu duruma istinaden oğlana Boğaç ismi konuldu. Türklerde bu örnekte olduğu gibi cesaret, erdem, kahramanlık ile ilgili isim ve unvanlar yaşanan bir durum ve tutumdan sonra kendisine verilir ve artık onun resmi ismi haline gelirdi. Böylelikle içinde tereddüdü olan ya da özgüven sorumu yaşayan gençleri de ateşlemek adına önemli bir teşvik kaynağı olurdu (Gökyay, 2004: 81).

Ayrıca Türklerde düşmanı yenmek, düşmanla mücadele etmek gibi eylemler de “Alplik erdemi” sayılmıştır (Donuk, 1988: 93-94). Alp ile alplik, Türk toplulukları ile Türk devletlerinde oldukça önemlidir. Devletin en önemli teşkilatı olan ordu ve orduya hizmet edecek olan askerlik mefhumu bu anlayış ve inanış üzerine kurulmuştu. Hatta devletin iyi bir teşkilat yapısına sahip olması ve uzun ömürlü olması yine bu anlayışın bir uzantısı gibi görülmektedir. Bu bakımdan, Alp, eski ve yeni birçok Türk lehçesinde “cesur, kahraman, yiğit, zorlu” anlamında kullanılan bir kelimedir. Alp kelimesi günümüzde de o gün gibi isim olarak da kullanılmaktadır. Ama aynı zamanda askeriye içinde önemli bir zümre adı olarak da kullanılmıştır. Nitekim gerek İslam öncesi Göktürk ve Uygur, gerekse İslam sonrası yazılmış eserlerde alp kelimesi, has isim, sıfat veya unvan olarak yer almıştır (Gabain, 2007: 260). Kişinin kahramanlığı ve Alp olması, onun savaşta öldürdüğü düşman sayısı ile ölçülmüş ve öyle takdir edilmiştir (Eberhard, 1996: 86-87). Türk hükümdarlarına Tanrı önemli bir güç vermiştir doğrudur, ama işler iyi gitmez ve yönetim kötü uygulamalarla bir yerden bir yere savrulursa bu verilen gücü de anında alabilme yetkisine de sahiptir. Türk kağanları, Tanrı'nın verdiği “kut”u taşıyabilmek için hep başarılı olmak ve çalışmak durumundadır. Aksi halde, kut'larını kaybederek iktidardan düşmüş olurlar (Koca, 2016: 77-78). Tanrı tarafından verilen Kut'un kalıcı olması grafikteki artışlara göre doğrusal olarak şekillenmektedir. Kağan iyi huylu, alçakgönüllü, erdemli ve ahlaklı, cesur ve kahraman, akıllı, devletin malını gözetken, büyüğe saygı ve küçüğe sevgi şefkat içinde olan, kimseyi kırmayan, herkesin iyiliğini isteyen, israftan uzak duran, dürüst olan, yalandan kaçınan ve kendi ekmeğinden çok halkının ekmeğini düşünen biri olursa Tanrı tarafından ona verilen kut (güç) ilelebet kendisinde ve hanedanında kalacaktır (Ögel, 2016: 77-78).

Yine Orhun yazıtlarında da hükümdarların sahip olması gereken erdemler; dört temel şekilde ele alınmış, bunlar; vatan sevgisi, çalışkanlık, cesurluk ve kahramanlık ve değerlere saygı şeklinde sıralanmıştır (Özden, 2014: 34-35).

1.4. Babalık

Türk devletlerinde teşkilatlanma, devletlerin kuruluşundan itibaren devlet yöneticilerinin temel hedefleri arasında olmuştur. Hükümdar yetkilerini devraldıktan sonra, töreye göre sistemli ve düzenli biçimde devlet teşkilatını oluşturmakta, devlet örgütlenmesi de yukarıdan aşağıya uzanan hiyerarşik bir sıra takip etmektedir. Bilhassa aileden başlayarak devletin en üst mevkesine kadar olan yapılanma bozulmamıştır. Türklerde teşkilatlanma, diğer

adıyla “örgütlenme”, kendi içlerinde oluşturdukları, dışarıdan almadıkları bir sistem olduğu için, sağlam yapılıdır ve “yaşayan bir organizasyon” halini almıştır.

Türkler devlet olma yolunda binlerce yıl öncesinde ilerlemeye başlamış; M.Ö. III. Yüzyıl sonrasında olgunluğa erişmiş bir teşkilât oluşturarak, halen dünya üzerinde devlet olma özelliğini sürdürmüş bir millet olmuştur. Türk Devletinin henüz Asya coğrafyasındayken sahip olduğu ana özellikleri asırlardır aynı kalmıştır (Baykara, 2001: 159). Türk devlet yöneticileri, Türk hükümdarları; eski çağ ve orta çağ dönemlerindeki diğer bazı imparator ve krallar gibi, kendilerini tabulaştırmamış; zulmetmemiş, kötülük yapmamış, kendilerini ilahlaştırmamışlar, kendilerini kişilikleri ve halka sundukları hizmetlerle kabul ettirmişlerdir. Türk devlet idareci ve yöneticilerinde bu önemli özellik sonucunda devlet adamlarının “babalık” duygusu ile hareket ettikleri anlaşılmaktadır (Ögel, 2001: 580-581).

Bozkır Türklerinde devletin oluşması ise bir anlamda ailelerin büyüüp genişlemesi anlamındadır. Aile, kendi fertlerini hayatın zorluklarına karşı korumayı amaçlayan en önemli temel yapı taşıdır ve ailenin bu özelliği Türk devletinin de bir özelliği haline gelmiştir. Bu sebeple de Türk devleti ve Türk kağanı “babalık” görevini yüklenmiştir. “Türk kağanlarının çadırlarının kubbeli olması, göğün yerdeki sembolü kabul edilmiştir. Eski Türklerde gök kubbesi devletin, çadır ise ailelerin örtüsü olarak düşünülmüştür. Birinin altında devlet, diğerinin altında aile kurulmuştur” (Esin, 2006: 45-46).

“Ülüg” ve “ülüş” kavramları, Türkçe’de “ülemek (dağıtmak, üleştirmek) veya üleşmek” eylemlerinden ortaya çıkmış birer addır. Diğer bir ifadeyle “Pay, hisse, nasip, kısmet” anlamını da taşır. Tanrı’nın, “ülüg veya üleş” bağıışı ile Türk ülkesinde bolluk ve bereketi arttırdığına, dolayısıyla Türk hükümdarına da ekonomik güç kazandırdığına inanılmıştır. Türk hakanı da elindeki bu gücü halın lehine kullanmış; kazandığı maddî varlığı âdil ve eşit biçimde halka dağıtmayı amaçlamıştır. Böylelikle Tanrı bir anlamda, Türk hükümdarına “babalık” görevini de vermiş olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da Türk hakanı, Göktürk Yazıtlarında da geçtiği gibi, “aç milleti doyurmuş, çıplak milleti giydirmiş, fakir milleti zengin yapmış, az milleti çok kılmıştır.” günümüzdeki ifadeyle söylemek gerekirse; Türk hakanı, halkına “babalık” yaparak, refah devleti oluşturmaya çalışmıştır (Baykara, 2001: 160-161).

Günümüzde de Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi, kişilerin ve toplumun refahını, huzur ve mutluluğunu sağlayan bir “Devlet Baba” figürü de bulunmaktadır. Devlet baba aynı zamanda, kişilerin temel hak - hürriyetlerini korumakla ve insanların maddi - manevi varlıklarını ortaya koyabilmeleri adına her türlü imkânı ve hizmeti vermekle yükümlü kişidir. Bu “baba” figürü Anayasada ki maddelerin içerisinde de yer yer mesaj olarak verilmiştir. “Vatandaşının huzurunu, mutluluğunu ve refahını düzenlemek devletin işidir.” anlayışı, bu hizmeti veren devlete baba gözüyle bakılmasını sağlamıştır. Çünkü “baba” her daim evladını koruyan, kollayan ve onun isteklerini yerine getirmeye çalışan bir büyüktür. Sonuç olarak, devletin başında olan kişilerden babalık beklemek ve onları böyle addetmek çok uzun senelere dayanan bir anlayışın bir parçasıdır.

1.5. Adaletlilik

Devlet teşkilatının varlığının sürekli olabilmesi için ordu, servet-mal, halkın zenginliği ve doğru yasalar gerekmektedir. Doğru yasalar konularak, devletin ekonomik yönden de işlerliğinin sağlanması önemlidir. Hükümdarın yerinde ve doğru kanunlar koyarak, ülkede düzeni sağlaması, beraberinde halkın da zaman içinde zenginleşmesini getirecektir. Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserinde, refah-adalet-düzen üçlüsünün ön planda olduğu görülmektedir. Bu ilişki adil bir yönetimle toplumdaki refah ve düzen arasında bir paralellik olduğunun göstergesidir. Çünkü adaletli bir gelir dağılımı hem toplumsal dengenin sağlanması hem de fakirin orta halli, orta hallinin zengin olması ve hepsinin korunması için önemlidir.

Kutadgu Bilig’de toplumda adaletin ve eşitliğin sağlanması işine, iktisadi açıdan “fakirin zenginleştirilmesi” ile başlanmaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması için, orta sınıftaki halkın güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. İktisadi yönden halk, bir dengede tutulmaya, insanlar arasında maddi açıdan oluşabilecek bir ayrılığın en aza indirilmesine çalışılmaktadır. Yusuf Has Hacib, toplum düzeninin korunmasında iktisadi dengenin önemli olduğunu bilincindedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin, adaletsizliği getireceğini öngörmektedir. Adaletin sağlanabilmesi adına önemli bir husus da liyakat ve devletin çalışanlarının gözetilerek haklarının verilmesidir. Yani aslında herkese hakkı verilip hizmet eden de hizmet alan da memnun ve korkusuzca işlerini yapabiliyorlarsa memleket düzene girer ve orada herkes huzura kavuşarak çalışmaya daha sıkı devam eder. Ama bu durumun tam tersi bir durum söz konusu olursa işte o zaman memleket dış düşmanın verebileceği zarardan çok daha ağır bir zarar ile karşı karşıya kalır (Hacip, 1999: 2133-2135 beyit).

Eski Türk devletlerinde adalet, hakanın bir bağışlama eylemi değil; hükümdarı bağlayan tarafsız hukuk kurallarının hepsi olan “töre”nin objektif olarak uygulanması şeklindedir. Kanun (töre) beylikten üstündür, burada göz önünde olması gereken nokta, törenin doğru uygulanmasıdır. Böylelikle hükümdarın düzeni sağlayacağına, ülkede refahın olacağına inanılmaktadır. Çünkü hakan töre (kanun) yoluyla toplumsal düzeni sağlamakta olup; hakanın uzun süre iktidarına devam edebilmesi; onun kanunları doğru yürütmesine, halkı korumasına ve adaletli olmasına bağlıdır. Bu konuda Yusuf Has Hacib şöyle diyor: “Sen adaletle (doğruluk) Tanrı’nın sevgisini kazanırsın; halka kızıp onlara karşı adaletten (doğruluk) ayrılma” (beyit: 5598). “Beylik çok iyi bir şeydir, fakat daha iyi olan kanundur ve onu doğru tatbik etmek lazımdır” (beyit: 454). “Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse, Halk için o kadar mes’ud bir devir ve hayat başlar” (beyit: 455), “Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları bey veya kul olarak, ayırmam” (beyit: 809). “İster oğlum ister yakınım veya hısımlım olsun ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken hiçbirini beni farklı bulmaz” (beyit: 817, 818). Bütün bu toplumsal huzur ve adaletin sağlanabilmesi ancak bu şeffaflıkla mümkündür. Halkı iyi etmenin yegâne yolu adaleti sağlamaktır (İnalçık, 2005: 21-25).

Eğer hakan, halkını ve halkın mal varlığını koruyacak kanunlar koyamazsa, adaletli olmazsa, zaman içinde devletin düzeni bozulmuş olur. Dolayısıyla bilge, erdemli, kahraman olduğu kadar adaletli hükümdarlara halkın her zaman ihtiyacının olduğunu söylemek mümkündür (İnalçık, 2005: 26).

Geçmişten gelen Türk hükümdarlarının sahip olması gereken özelliklerin hepsi, aslında Türklerin kanuna (töreye) verdikleri önemi, devlet anlayışında ve egemenlik konusunda özellikle yerleşmiş ve sürekli ilkelere sahip olduklarını göstermektedir. Bu ilkeler doğrultusunda amaç, devletin adil biçimde yönetilerek, adaletin sağlanmasıdır (Adalıoğlu, 2013: 237-238).

Sonuç ve Tartışma

Bozkır kavimlerinde devlet teşkilatının başındaki kişi hükümdardı. Hükümdar ülkenin idaresinden sorumlu tek kişiydi. Hükümdar tanrının kut vermesiyle başa gelebilmekte ve böylece Tanrı, hükümdara verdiği bu kut sayesinde dünyada düzeni sağlamaktaydı. Bir nevi tanrı dolaylı olarak bu hükümdar ile dünyayı yönetmekteydi. Elbette Tanrı tarafından kut verilen bir hükümdarın olukça özel niteliklere sahip bir yönetici olması beklenmekteydi. Bu üstün özelliklere sahip hükümdar asla hakimiyetini ilahi kaynaklardan alsa bile Tanrı değildi. Bir hükümdarın, tam anlamıyla hükümdar olabilmesi için kut, cesur ve kahramanlık, erdem, bilgelik gibi çeşitli özelliklere sahip olması beklenmekteydi. Bu özelliklere sahip olmayan ya da çoğunluğu içerisinde barındırmayan hükümdarlar tahta geçseler bile kısa bir süre sonra tahttan indirilelerdi.

Bozkır kavimlerinde hükümdar olabilmek için sadece tanrı tarafından o kişiye kut verilmesi yetmemektedir aynı zamanda hükümdarın kahraman da olması gerekmektedir. Çünkü hükümdar olan kişi çok zorlu bir coğrafyanın içerisinde birçok düşmana karşı halkını koruyacak ve bölgeye refah-huzur getirecekti. İşte bu yüzden her daim Bozkır coğrafyasında cesur Türk hükümdarları yönetici olarak seçilmiş ve bu özelliğe sahip insanların yönetici olmasına gayret gösterilmiştir. Bozkır toplumları kendilerini koruyacak ve devletin devamlılığını sağlayacak cesur hükümdarlar olmasını beklemekteydi.

Destan ve efsanelerde de hükümdar olacak kişinin kahraman olması gerektiğine dair bilgiler bulabilmek mümkündür. Oğuz Kağan destanının hükümdar olacak kişinin cesur ve kahraman olduğuna bilgiler yer almaktadır. Oğuz Kağan, halkın başına dert eden gergedanı öldürerek toplum yararına faaliyet göstermiştir. Bu gösterdiği yarar karşılığında tanrı tarafından hükümdar olabilmesi için kut verilmiştir.

Eski Türklerde hükümdarların Tanrı'dan aldığı kut'un yanı sıra, devleti ve halkını yönetebilmesi için başka meziyetlere de ihtiyacı vardı. Bu meziyetlerin içinde sadece kahramanlık, cesaret ve savaşlarda gösterdiği yararlılık yeterli değildi. Bu özelliklere ek olarak bilge bir kişilik taşıması da bir o kadar önemliydi. Öngörünün yöneticilik noktasında en önemli kıstaslardan biri olduğu kabul edilmiş gerçeklerden biridir. Bilgelikte olayları önceden öngörebilme ve bu olayların karşısında düşünerek hareket etmeyi gerektirmektedir. Bozkır kavimleri böyle derin düşünceli kimselere böğü, bilge gibi adlar vermekteydiler. Bozkır kavimlerini yöneten hükümdarlar bilgelikleri sayesinde halkını yönetmekte, gelecek tehlikeleri ise önceden görerek önlemekteydiler. Ancak kağan bilge olmazsa halkı nasıl yöneteceğini bilmediği gibi gelecek tehlikeleri de önceden görüp önleyemediği için devlet türlü felaketlerle karşı karşıya kalabilirdi.

Hükümdar olacak kişi kahraman olmasının yanı sıra cömert olmalı ve halkın refahını artırmaya yönelik çalışmalarda yapmak zorundaydı. Yani hükümdar halkına her anlamda bir baba gibi olmalı ve onların refahını sağlayarak Tanrı'nın buyruğunu da yerine getirmeliydi. Hükümdar toplumun huzuru ve refahı için hiç durmadan çalışmaktaydı. Ayrıca hükümdar toplumu yok olmaktan da korumaktaydı. Böylelikle kendisi bir kurtarıcı ve iyilik timsali olarak, herkese örnek olmak zorunda idi.

Hükümdar tanrıdan aldığı kut'un yanı sıra cesareti ve kahramanlığı ile toplumun düzenini sağlamalı ve onu tehlikelere karşı korumalıydı. Bilgeligi sayesinde ise toplumun nasıl yönetileceğini ve gelecek tehlikeleri önceden sezip engelleyeceğini bilmeliydi. Hükümdar her daim çalışmalı ve cömert olmalı ve ilkelerinden asla taviz vermemeliydi. Bu ilkeli duruşu ile de halkına en iyi örnek olma gibi misyonu olduğunu asla unutmamalıydı. Ancak bu durumları göz önünde bulundurursa o zaman gerçek ve yenilmez bir yönetici olurdu.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2013). Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 34: 237-253.
- Alasdair, M. I. (Çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyüt Hünler) (2001). Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Arat, R. A. (1979). Kutadgu Bilig, Kutadgu Bilig I. Metin. 2. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Arsal, S. M. (2014). Türk Tarihi ve Hukuk. Ankara: TTK Yayınları.
- Arslan, M. (1987). Kutadgu Bilig'de Toplum ve Devlet Anlayışı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Baykara, T. (2001). Türk Kültür Tarihine Bakışlar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). "erdem". An Etymological Dictionary of Pre Thirteenth-Century Turkish. Oxford: The Clarendon Press.
- Donuk, A. (1988). İdarî-Askarî Unvan ve Terimler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Eberhard, W. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Esin, E. (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). Eski Türkçenin Grameri. 3. Basım, (Çev.M. Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, R. (2002). Karahanlı Devlet Teşkilatı. 3. Basım, Ankara: TTK Yayınları.
- Gökyay, O. S. (2004). Dedem Korkut'un Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Gumilev, L. N. (Çev: D. Ahsen Batur) (2004). Eski Türkler. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güngör, H. (1994). "Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tenri Kavramlarının Kullanılışı". XI. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler, Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalçık, H. (2005). "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri" Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2016). Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet. İstanbul: Kronik Kitap.

- Kafesoğlu, İ. (1987). Türk Bozkır Kültürü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Kafesoğlu, İ. (2004). Türk Milli Kültürü. 25. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaşıkçı, O. (2002). “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı ve Hakanlık”. Türkler. C.2, Yeni Türkiye Yayınları. 88-893.
- Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı” Türkler. C.2, Yeni Türkiye Yayınları. 823-844.
- Koca, S. (2016). Türk Kültürünün Temelleri II. 4. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Maraş, İ. (Ed. Müfit Selim Saruhan) (2016). Türk İslam Düşünce Tarihinde Ahlak ve Örnek Metinler. İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ögel, B. (2001). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları. 4. Basım, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (2015). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi. C.1, Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2016). Türklerde Devlet Anlayışı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özden, H. Ö. (2014). Türk Düşünce Tarihi. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Roux, J. P. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Şeşen, R. (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. Ankara: TTK Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2009). “Felsefe Nedir? Bilgi Nedir?”. Türk Kütüphaneciliği, Sayı:23.
- Ulaş, S. E. & Güçlü, A. B. ve Uzun, E. (2002). Felsefe Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Winder, R. B. (1970). Near Eastern Round Table I (Turkish History and Politics). New York.
- Yusuf Has Hacip (Çev: R. Rahmeti Arat) (1999). Kutadgu Bilig. 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Beyitler: 461, 674-676, 1430, 1933, 1934, 5469.
- Yusuf Has Hacip (Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu) (1996). Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1000 Temel Eser Dizisi/163, Ankara.